

РЕЛІГІЄЗНАВСТВО

УДК 215:82(091)

Ігор Волошин

Черкаський національний університет, м. Черкаси, Україна

«БОЖЕСТВЕННА» ПОЕЗІЯ РАННЬОГО ПЕРІОДУ ТВОРЧОСТІ ІВАНА ФРАНКА: РЕЛІГІЄЗНАВЧИЙ АНАЛІЗ

У статті розглядаються релігієзнавчі аспекти поетичної творчості Івана Франка часів його юності. Робиться висновок, що цьому періодові життєдіяльності мислителя було притаманне ідеалістичне ставлення до Бога і релігії, романтичне їхнє висвітлення в поезії.

Останнім часом при вивченні біографії та творчості видатного українського мислителя Івана Яковича Франка (1856 – 1916) стала актуальною філософська проблема його релігійності.

Метою статті є релігієзнавчий аналіз поетичної творчості Івана Франка перших двадцяти років життя. Основним завданням розвідки є з'ясування передумов формування і конкретних виявів ідеалістичного ставлення до трансцендентних сил у поезіях юного мислителя.

У науковій літературі ранній творчості Франка присвячено небагато робіт. Однак наявні праці дають можливість аналізувати її релігієзнавчу складову у повному обсязі. Серед робіт дослідників, які присвятили увагу цим аспектам, варто вказати на дослідження М. Ткачука [1], Т. Гундорової [2], Я. Грицака [3], Б. Тихолоза [4]. Передусім їхні роботи зосереджені на загальному вивченні світобачення поета з літературознавчого, історико-культурного погляду. Ми ж спробуємо з'ясувати специфіку його релігійного світосприйняття в період юності й перших років молодості.

Відомо, що перший вірш, який склав Іван Франко на своєму життєвому шляху, був присвячений батькові, який помер у ніч із Великодньої суботи на неділю 15 – 16 квітня 1865 р. Літературознавці зазначають, що вірш «Великдень» був написаний юним Франком у 1871 р., тобто під час навчання у Дрогобицькій вищій гімназії [1, с. 16], [2, с. 20]. Історик Я. Грицак уважає, що поезія, яка, до речі, не збереглася, з'явилася раніше, а саме – по смерті Франкового батька, тобто 1865 р., коли 8-річний Іван закінчував перший рік навчання у Дрогобицькій головній (нормальній) школі, котра перебувала тоді під опікою греко-католицького чернечого чину св. Василя (василіан) [3, с. 83, 85-86]. Сам Франко зазначав, що склав вірша на честь батька «від четвертої гімназійної класи в Дрогобичі» [5, с. 327], тобто таки 1871 р.

Окрім трагічної мотивації та присвяти цієї поезії, неможливо обійти увагою той факт, що вона була глибоко символічною для ранніх релігійних поглядів Івана Франка – адже тоді побутувало вірування, що душа померлого на Великдень потрапляла прямо до раю. Ця та інші обставини з життя і творчості осиротілого юнака дають підстави стверджувати, що у період, як він сам стверджував, «молодечого запалу» він максимально ідеалістично дивився на світ. З одного боку, це була психологічна потреба Франка абстрагуватися від шкільних та гімназійних поневірянь, а з іншого – у цьому проглядалася данина тогочасній літературній моді (що формувалася під впливом європейських та російських пізньоромантичних творів і пізньої класики).

Віра в Бога була невід'ємною частиною юних Франкових уявлень про світ. Звісно ж, далися взнаки зміст і характер виховання у школі та гімназії полонізованого на той час Дрогобича, перші життєві уроки релігійної терпимості, знання, засвоєні від греко-католицьких та римо-католицьких катехитів, гостювання у священницьких родинах свого дядька й гімназійних товаришів, враження від прочитаного за порадою вчителя «Кобзаря» Т. Шевченка [3 с. 91, 93, 99]. Й усе це – на фоні офіційної німецькості та потужної єврейської присутності у тогочасній Галичині – сприяло розумінню Франком нормальності поліконфесійної мозаїки релігійного життя.

Ідеалістичні релігійні мотиви чітко простежуються у перших друкованих поезіях Франка, відомих з останніх років гімназії 1874 – 1875 рр. Тоді він тяжів до класичної форми вірша – сонета, який згодом стане улюбленою формою його поетичної творчості. Цим сонетам, писаним церковнослов'янським «язичієм», як слушно підмітила Т. Гундорова, «бракувало романтичної пристрасності й суб'єктивізму, фантазію сковували класичні зразки, важка форма й алегоризм стримували поетичну імпровізацію» [2, с. 22]. З іншого боку, наслідування модних тенденцій часу не згубили оригінального Франкового стилю, за яким уже упізнавався сам поет.

У 18 років Франко мріяв про друк окремої збірки своїх віршів [4, с. XIV]. На той час було видано декілька його поезій, головно львівським студентським журналом «Друг».

За іронією долі, перша окремо видрукувана поезія Франка – людини, яка для декількох поколінь стане «зразковим атеїстом», – теж мала релігійний відтінок: окремою листівкою на чотирьох сторінках 1875 р. у Львові було видано «Стих в честь Єго Високопреосвященства кир Іосифа Сембратовича, митрополита Галицького, архієпископа Львівського і проч[ая], в нарочитий день тезоіменія 26 декемврія 1875 (7 січня 1876), в чувстві іскреннійшей благодарности і ізрядного почитанія питомцями греко-католицької генеральної семінарії львівської прредложеної» («Хреста ми знаменем хрестились...»). Цього вірша, дещо переробленого, було перевидано у франковій збірці «Із літ моєї молодості» (1914 р.) [4, с. VIII]. У ній же Франко частково переробив й перевидав вищезгадувані поезії останніх років гімназії (1874 – 1875). Це насамперед – «Народні пісні», «Дві дороги», «Моя любов», «Божеське в людськiм дусі» та інші.

У вірші «Дві дороги» поет розмірковує над шляхами, які ведуть людину до світла, щастя й любові, і приходять до висновку, який розміщує в інтродукційній частині поезії:

Ввік до заслуги дві ведуть дороги,
І дві корони жизнь нам може дати:
Одна – трудиться і калічить ноги,
А друга – з вірою й молитвою страждати [6, с. 286].

Ідіоми терпіння, надії, внутрішніх сподівань на ліпше життя, звернені через молитву до Бога, й одночасне сприйняття суворих реалій життя земного рано чи пізно, за ліричним задумом цієї поезії Франка, дають людині щасливу долю (ласку Божу). Скидається на те, що споконвічність цих шляхів захоплює самого автора і, по суті, вони є навіки нероздільними в одному пориві шукання людської правди.

Подібні релігійні конотації простежуються й у вірші «Любов» («Моя любов»). У ньому, зокрема, робиться недвозначний натяк на розумне співвідношення знань і віри. Тут оспівується миролюбний і некорисний, без погорди, ідеал християнської любові. Тут вона отримує вічне життя, вбираючи в себе людську мудрість і пророцтва, жертвовність, щире одкровення, що йде від самого серця [7]. Повчальна спрямованість вірша засвідчує, що розум людини повинен не тільки пізнавати світ, а й осягати його за допомогою серця – через цей орган і символ християнської любові. Більш того, гносеологічні потенції тут підпорядковані бутті у Бозі.

Такий же глибокий морально-етичний смисл уклав Франко до вірша «Божеське в людськiм дусі». У ньому поет звертається до Бога, який, створивши людину за подобою своєю, тим самим дав їй дух, «творчу силу із любов'ю». І хоча гріх заплямував людське

серце, Бог «поєднав людей з собою», зберігши тим самим божественний дух у людині. Тут знову звучить тема вічності, зокрема, одвічної боротьби добра і зла, світла і пітьми, в якій лише «творчість духу із любов'ю» виступають постійним авторитетним арбітром [8]. Причому, звертаючись до Бога, Франко не використовує апеляцій, а констатує істинність саме такого порядку речей і ніякого іншого. Бог для нього – незаперечний Творець, а людина – його продовження. Питання віри у молодого поета, отже, не викликає сумнівів. А звернення до біблійних оповідей про Святу Трійцю знаходить свою підтримку і продовження в народних легендах і фольклорі.

Влітку 1876 р. (кінець червня – початок липня) Франко здійснює, врешті-решт, свою мрію і видає першу авторську збірку – «Баляди і розкази». Вона містила 14 віршів поета, які раніше не друкувалися. Цікаво, що декілька тогочасних франкових поезій не ввійшли до неї, хоча вже були готові. Аналогічно не ввійшли до збірки вірші, надруковані ним раніше [про них йшлося вище. – І.В.] [4, с. XV].

Вочевидь треба завдячувати фольклорним захопленням Франка, коли йдеться про міфологізовані релігійно-поетичні мотиви в його «Балядах». У них знайшлося місце язичницьким богам Хорсу, Перуну; від пророцтв старого віщуна танатично гине князь Олег, а старий монах – від чарувань русалки. Сучасний дослідник Б. Тихолоз відзначає сакральні-релігійні мотиви у творі «Коляда» (де показано ходіння Богородиці), у вірші «Аскольд і Дір під Царгородом» (в якому вказується на рятівну силу молитви), в поемі «Хрест Чигиринській» (де хрест символізує Божу опіку) [4, с. XXV].

Останній із зазначених творів є історичною подорожжю в часи Наливайка і його боротьби з польською шляхтою. Козацький хрест, який нібито зберігається у Чигирині, колись послужив яскравим знаменням перемоги над військами Жолкевського. Втім, головна ідея твору менш глорифікована.

Франко у межах одного вірша, справді, аж чотири рази повторює основну тезу твору: «Мир мирним, – на враждущих сам Бог і хрест Його!». Але поряд із ретроспективною візією козацьких часів мислитель подає своє бачення врегулювання конфлікту. Зрештою, у творі чітко простежується християнський ейдос миру, злагоди і любові між народами. Франко називає поляків і українців «братами», а кінцівка поеми говорить сама за себе:

І ци коли настане якій щаслившій час,
Чи появиться єдність, і згода, й мир у нас, –
Бог знає! Но ми сміло вгору внесім чоло!

Мир мирним! На враждущих сам Бог і хрест Його! [9, с. 27].

Завершує збірку «Баляди і розкази» літературена народнопоетична «Коляда», викладена у формі тетраптиху. Як і «Хрест Чигиринській», цей твір присвячено українсько-польським історичним взаєминам. Проте реально існуючих козацьких ватажків тут заступають алегорично описані дві сестри, яким у першій частині тетраптиху Бог подарував відповідно хату та палату, плуг та шаблюку. Старша сестра, що символізувала Україну, тяжко працює на землі, а молодша (Польща) примножувала свої статки за допомогою меча, розкошувала у своїх хоромах та ще й зазіхала на володіння старшої. У другій частині з'являється апокрифічний сюжет про Пречисту Діву Марію, яка шукає свого сина. Старша сестра надає їй прихисток. Третя і найбільш трагічна частина тетраптиху оповідає про напад молодшої сестри на володіння старшої і поневолення останньої [10, с. 27-32]. У фіналі цієї оригінальної манер переробленої колядки Франко звертається до «руських господарів» і дає їм надію на відродження поневоленої України, наголошуючи, що «Мати Божа у нашій хаті» [1, с. 19].

Аналіз ранніх поезій Івана Франка, що дослідники окреслюють періодом 1865 – 1876 рр., доречно буде закінчити оцінкою поетичної творчості, якої притримувався на той час сам мислитель. У статті «Поезія і її становисько в наших временах. Студіум

естетичне», надрукованій у третьому числі «Друга» за 1876 р., першокурсник Львівського університету Франко зазначав, що життя, яке є припливом животворящого духу, і є предметом поезії, «но тільки доти, доки тліє в нім іскра божества» [11, с. 398]. З огляду на це, на його думку, «поезія єсть винайдення іскри божества в дійсительності» [11, с. 399].

Отже, поетичне слово на ранньому етапі своєї творчості Іван Франко уявляв не як ремесло, а як медіативний чинник божественного просвітління (цілком у дусі класичного масонства доби романтизму). У проміжок життя до 1877 – 1878 рр. мислитель, справді, може бути віднесений до представників романтичної течії у красному письменстві. Його поезії, так само, як і перші наукові, публіцистичні та прозові твори перших двадцяти літ життя, мали значну дозу ідеалізму. Відповідно розглядалися й питання релігії, аж допоки у його світогляді не стався перелом, про причини, суть і вияви якого варто вести мову в окремій розвідці.

ЛІТЕРАТУРА

1. Ткачук М. Лірика Івана Франка: До 150-річчя від дня народження Івана Франка : [монографія] / Ткачук М. ; передм. А. Толстоухова. – К. : Світ знань, 2006. – 296 с.
2. Гундорова Т. Франко не Каменяр. Франко і Каменяр / Гундорова Т. – К. : Критика, 2006. – 352 с.
3. Грицак Я. Пророк у своїй Вітчизні. Франко та його спільнота (1856 – 1886) / Грицак Я. – К. : Критика, 2006. – 632 с.
4. Тихолоз Б. Ab initio («Баляди і розкази» як документ «молодечого романтизму») / Б. Тихолоз // Франко І. Баляди і розкази / [упоряд. та вступ. стаття Б. Тихолоза ; комент. та поясн. слів М. Избенко ; відп. ред. Є. Нахлік]. – Львів, 2007. – С. VII-LXII.
5. Франко І.Я. Петрії й Довбошуки: повість у двох частих [друга редакція]. Передмова / І.Я. Франко // Іван Франко. Зібрання творів : у 50 т. – К. : Наук. думка, 1979. – Т. 22 : Повісті та оповідання (1904 – 1913). – С. 327-329.
6. Франко І.Я. Дві дороги : [сонет] / І.Я. Франко // Іван Франко. Зібрання творів : у 50 т. – К. : Наук. думка, 1976. – Т. 3 : Поезія. – С. 286.
7. Франко І.Я. Любов / І.Я. Франко // Іван Франко. Зібрання творів : у 50 т. – К. : Наук. думка, 1976. – Т. 3 : Поезія. – С. 289-290.
8. Франко І.Я. Божеське в людськiм дусі / І.Я. Франко // Іван Франко. Зібрання творів : у 50 т. – К. : Наук. думка, 1976. – Т. 3 : Поезія. – С. 290-291.
9. Франко І.Я. Хрест Чигиринській / І.Я. Франко // Франко І. Баляди і розкази / [упоряд. та вступ. стаття Б. Тихолоза ; комент. та поясн. слів М. Избенко ; відп. ред. Є. Нахлік]. – Львів, 2007. – С. 24-27.
10. Франко І.Я. Коляда / І.Я. Франко // Франко І. Баляди і розкази / [упоряд. та вступ. стаття Б. Тихолоза ; комент. та поясн. слів М. Избенко ; відп. ред. Є. Нахлік]. – Львів, 2007. – С. 27-32.
11. Франко І.Я. Поезія і її становисько в наших временах. Студіум естетичне / І.Я. Франко // Іван Франко. Зібрання творів : у 50 т. – К. : Наук. думка, 1976. – Т. 26 : Поезія. – С. 290-291.

Игорь Волошин

«Божественная» поэзия раннего периода творчества Ивана Франко

В статье рассматриваются религиозные аспекты поэтического творчества юного Ивана Франко. Делается вывод, что этому периоду жизнедеятельности мыслителя было присуще идеалистическое отношение к Богу и религии, романтическое их освещение в поэзии.

The «Devine» Poetry of Ivan Franko's Youth

Religious studies aspects of Ivan Franko's poetry of his youth epoch are being focused in the article. The conclusion that idealistic attitude both to God and religion was characteristic of the man of thought's life activity period as well as their romantic prominence in his poetry is finally being achieved.

Стаття надійшла до редакції 23.04.2009.